

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота
(магістра)

з теми: «ВПЛИВ СХИЛЬНОСТІ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ НА
МІЖОСОБИСТІСНУ ВЗАЄМОДІЮ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ»

Виконала: студентка 2 курсу
Ps1-M24z групи
спеціальності 053 Психологія
Мала Сніжана Юріївна

Керівник:
Панчук Наталія Петрівна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної
психології

Рецензент:
Мельник Жанна Василівна
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри соціальної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ СХИЛЬНОСТІ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ У ПРОЦЕСІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	8
1.1. Поняття «міжособистісна взаємодія» у психології	8
1.2. Маніпуляція як вид прихованого психологічного впливу у міжособистісній взаємодії.....	9
1.2.1. Особливості психологічного впливу у міжособистісній взаємодії..	9
1.2.2. Маніпуляція як предмет соціально-психологічного аналізу.....	14
1.3. Особистісна схильність до психологічного маніпулювання.....	19
1.3.1. Поняття про макіавеллізм як схильність до маніпулювання людьми.....	19
1.3.2. Детермінанти особистісної схильності до психологічного маніпулювання.....	21
1.3.3. Особливості схильності до маніпулювання в юнацькому віці.....	23
Висновки до першого розділу	30
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ СХИЛЬНОСТІ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	32
2.1. Організація емпіричного дослідження.....	32
2.2. Методологічні засади емпіричного дослідження.....	35
Висновки до другого розділу.....	37
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ СХИЛЬНОСТІ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	38
3.1. Рівні схильності до маніпулювання у майбутніх фахівців.....	38
3.2. Психологічні особливості майбутніх фахівців з різними рівнями схильності до маніпулювання.....	41
3.3. Дослідження індивідуально-психологічних чинників рівня схильності особистості юнацького віку до маніпулювання	49

3.4. Рекомендації щодо попередження та подолання схильності студентської молоді до маніпулювання.....	54
Висновки до третього розділу.....	58
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. В сучасних умовах розвитку українського суспільства у свідомості громадян відбуваються зміни, які, в першу чергу, стосуються переосмислення системи цінностей та ціннісних орієнтацій, формування нових уявлень та поглядів про ініціативну, вільну, активну та успішну особистість. Особливо актуальною в суспільній трансформації стає проблема психологічного впливу, адже саме від стратегічної спрямованості впливу (маніпулятивної, імперативної або розвивальної) залежить можливість збереження свободи та гідності всіх суб'єктів взаємодії, утвердження рівноправності. На основі поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених (І. Булах, В. Васютинського, Н. Волинець, І. Гобод, С. Грабовської, В. Татенка, Р. Крістлі, Ф. Гейза, Т. Муна та ін.), можна стверджувати, що міжособистісна взаємодія, що опирається на психологічне маніпулювання, характеризується знецінюючим ставленням особистості маніпулятора до іншої особи як до засобу досягнення своїх цілей, є перешкодою вільного волевиявлення іншої людини та заперечує її суб'єктність. Суттєвим аспектом дослідження маніпулятивних взаємин між людьми є проблема формування особистісної схильності до маніпулювання, адже готовність особистості використовувати цей тип впливу зумовлена внутрішнім переконанням у його прийнятності, ефективності та моральній виправданості. Сучасні науковці стверджують, що маніпулятивні взаємини, побудовані схильними до маніпулювання здобувачами вищої освіти, є небезпечними для розвитку їхньої особистості, оскільки обмежують особистісне зростання, самоактуалізацію, детермінують відчуженість від соціального середовища (О. Прокоф'єва). Важливим аспектом виступає вивчення та аналіз психологічних детермінант, які спричиняють розвиток схильності в юнацькому віці до маніпулювання, що допоможе розробляти тренінгові та психокорекційні програми, метою яких є попередження розвитку і зниження рівня схильності до маніпулювання в студентської молоді. У зв'язку з тим, що проблема психологічних чинників схильності до маніпулювання в юнацькому віці залишається недостатньо

дослідженою, її вивчення є актуальним, що зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи «Вплив схильності до маніпулювання на міжособистісну взаємодію майбутніх фахівців».

Об'єкт дослідження – схильність особистості до маніпулювання у міжособистісній взаємодії.

Предметом дослідження – схильність здобувачів вищої освіти до маніпулювання як результат дії психологічних чинників.

Гіпотеза. Припускається, що схильність студентів до маніпулювання у міжособистісній взаємодії зумовлюється системою їхніх ціннісних орієнтацій, зокрема високою значущістю навчально-професійної сфери, матеріальних цінностей і прагненням до особистого престижу. Високий рівень маскулінності та орієнтація на досягнення успіху виступають психологічними чинниками, що підвищують ймовірність вибору маніпулятивних стратегій спілкування.

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі понять «маніпуляція», «міжособистісна взаємодія», виявленні психологічних детермінант схильності у юнацькому віці до маніпулювання у процесі міжособистісній взаємодії.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми маніпуляції та схильності особистості до маніпулювання у процесі міжособистісній взаємодії.

2. Виокремити психологічні чинники особистісної схильності до маніпулювання.

3. Виявити психологічні особливості здобувачів вищої освіти з різним рівнем схильності до маніпулювання.

4. Розкрити особливості впливу психологічних чинників на розвиток у студентства схильності до маніпулювання у процесі міжособистісної взаємодії.

5. Розробити рекомендації щодо попередження та подолання розвитку високого рівня схильності до маніпулювання іншими людьми у міжособистісній взаємодії.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети роботи використано комплекс теоретичних, емпіричних та статистичних методів дослідження: *теоретичні методи*: аналіз, порівняння, синтез, узагальнення наукових джерел з проблеми впливу схильності до маніпулювання на міжособистісну взаємодію майбутніх фахівців; *емпіричні методи*: методiku визначення рівня макіавеллізму Мак–IV (розроблену Р. Крісті та Ф. Л. Гейз) [26]; шкалу мотивації до успіху та мотивації до уникнення невдачі Т. Елерса [47], [48]; шкалу особистісної тривожності Ч. Спілбергера (адаптація Ю. Ханіна) [31, с. 243-250], опитувальник міжособистісних стосунків У. Шутца (адаптація А. Рукавішнікова) [64, с.220-222]; *математико-статистичні методи* обробки результатів дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів. Розроблено рекомендації щодо попередження та подолання схильності студентської молоді до маніпулювання. Рекомендації можуть використовуватись психологами соціально-психологічних служб закладів вищої освіти щодо організації таких видів роботи як: психодіагностична, психопрофілактична, психокорекційна і просвітницька, які спрямовані на зниження особистісної схильності майбутніх фахівців до маніпулювання як суб'єкт-об'єктної взаємодії.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження. *Теоретичне значення* полягає у тому, що проаналізовано поняття «маніпуляція», «міжособистісна взаємодія», висвітлено чинники стримання розвитку у здобувачів вищої освіти схильності до психологічного маніпулювання. *Практичне значення.* Результати дослідження можуть бути використані у вивченні освітніх компонентів: «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Психологія впливу», а також психологами в процесі консультативної, психокорекційної роботи, у психотренінговій практиці з розвитку здібностей до конструктивного спілкування у міжособистісних взаєминах.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження за темою кваліфікаційної роботи обговорювались на засіданнях кафедри загальної та

практичної психології, наукових конференціях: Всеукраїнській науковій конференції «Європейські парадигми формування культури толерантності в освіті, медіа, мистецтві» в межах реалізації проєкту Еразмус+ Напряма Жана Моне № 101127848 «Європейський досвід формування культури толерантності в українській перспективі: освіта, медіа, мистецтво» (25–26 вересня 2025 року, м. Запоріжжя, Україна), XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (17 листопада 2025 р., м. Кам'янець-Подільський, Україна).

Публікації. Результати дослідження кваліфікаційної роботи відображено в публікаціях:

1. Панчук Н.П., Мала С.Ю. Теоретичні аспекти проблеми маніпуляції як предмету соціально-психологічного аналізу. *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців*: Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2025 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. С.102-106. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9586>

2. Панчук Н.П., Мала С.Ю. Схильність до маніпулювання і толерантність: взаємозалежність у контексті міжособистісних відносин. *Схильність до маніпулювання і толерантність: взаємозалежність у контексті міжособистісних відносин. Європейські парадигми формування культури толерантності в освіті, медіа, мистецтві*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (25–26 вересня 2025 р.). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2025. С.274-277.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 98 найменувань та додатків. Основний зміст роботи викладено на 64 сторінках комп'ютерного набору. У роботі подано 3 таблиці, 3 рисунки.

ВИСНОВКИ

На основі отриманих в результаті теоретичного та емпіричного дослідження результатів ми зробити наступні висновки:

1. Маніпуляція – є прихованим психологічним впливом, спрямованим на зміну мотивації, настанов, поведінки, психічних станів та інших характеристик об'єкта, на який здійснюється вплив, в інтересах маніпулятора. Маніпулювання робить неможливим розвиток вчинкових міжособистісних взаємин, адже прогнозує знецінююче відношення особистості-маніпулятора до іншої людини, як до засобу досягнення власних цілей, асиметрію взаємовідповідальності за процес та за результат взаємодії, низький рівень відкритості, а також емоційної включеності маніпулятора у відносинах.

2. Для використання маніпулятивного впливу сприятливою виступає висока схильність особистості до маніпулювання іншими людьми. Якщо особа ставиться до іншої людини як до такої, якою можна маніпулювати задля досягнення власної мети, якщо маніпулювання використовується особою як переважаюча стратегія поведінки у процесі міжособистісної взаємодії, це є свідченням вираженої особистісної схильності до психологічного маніпулювання.

3. Маніпулятивна поведінка студентів є системним проявом низки особистісних, емоційних і ціннісних характеристик. Для студентів із високою схильністю до маніпулювання характерні: орієнтація на домінування і контроль; емоційна дистанційованість; прагматизм у стосунках; стратегічне використання комунікації для досягнення власних цілей. Для несхильних до маніпуляцій – навпаки: емпатія, відкритість, щирість; орієнтація на моральні цінності; довіра та готовність до партнерської взаємодії. Студенти із середнім рівнем схильності становлять адаптивну групу, в якій поєднуються соціальна компетентність і помірна стратегічність спілкування, що дозволяє ефективно функціонувати в різних соціальних ситуаціях. Встановлено, що схильність до маніпулятивної поведінки виступає інтегральною характеристикою

особистості, яка відображає специфіку її соціально-психологічного функціонування, рівень емоційної зрілості, моральної орієнтації та комунікативної культури.

4. Студенти з високою схильністю до маніпулювання виявляють прагнення до домінування у міжособистісній взаємодії, емоційну дистанційованість, стратегічність і прагматизм у побудові стосунків. Їм властиві високі показники контролю, самостійності, а також знижена емпатійність і толерантність. Такі особи схильні використовувати соціальні контакти як засіб досягнення власних цілей, що може ускладнювати розвиток довірливих і рівноправних взаємин.

У групі студентів із середньою схильністю до маніпулювання простежується гнучкий, адаптивний тип поведінки. Вони демонструють помірний рівень контролю та саморегуляції, здатність враховувати позицію партнера, зберігаючи прагматичність і орієнтацію на результат. Для них характерний конструктивний вплив, що не порушує етичних норм взаємодії.

Студенти з низькою схильністю до маніпулювання вирізняються високим рівнем моральної відповідальності, емоційної відкритості, емпатійності та довірливості. Вони схильні до суб'єкт-суб'єктного типу спілкування, заснованого на чесності, взаємоповазі та кооперації. Їхня поведінка відображає орієнтацію на гуманістичні цінності й соціальну гармонію. Схильність до маніпулювання є показником соціально-психологічної адаптації особистості, який поєднує когнітивно-оцінні, емоційні та поведінкові компоненти. Її вираженість визначає тип міжособистісної взаємодії: від партнерської та емпатійної – до стратегічної та контрольної.

5. Найбільш значимими детермінантами зростання рівня схильності до маніпулювання виступають цінності освіти та матеріального благополуччя, особистісних властивостей (тривожності, емоційної відчуженості) і схильності до уникання близьких емоційних взаємовідносин.

6. Найбільш значущий внесок належить таким детермінантам: цінність свого престижу, маскуліність, виражена поведінка в стані афекту. Таким

чином, детермінантами розвитку високої схильності здобувачів вищої освіти до маніпулювання іншими в першу чергу є висока цінність свого престижу у різноманітних життєвих сторонах, виражена маскулінність, а також відчуженість від емоційно близьких контактів із соціальним середовищем.

7. Важливою мотиваційною детермінантою вибору здобувачами вищої освіти маніпулятивної стратегії поведінки є орієнтація на підтримання власного престижу в різних сферах життєдіяльності. З першого погляду, це суперечить висновку щодо невисокого прагнення студентів-маніпуляторів справляти позитивне враження на оточення. Однак, для таких осіб визначальним є досягнення кінцевого результату вчинкової діяльності (визнання, матеріальної вигоди, статусу тощо), тому в процесі реалізації своїх цілей вони не зважають на те, яке враження справляють на інших, яких сприймаючи їх як засіб досягнення власних цілей.

8. Низька схильність здобувачів вищої освіти до маніпулювання спричинена невисокою значимістю для них власного престижу, саморозвитку і самовдосконалення. Цінність діяльності розваг сприяє низькій схильності до психологічного маніпулювання іншими. Ми пояснюємо це тим, що, заглиблення у сферу своїх захоплень і вподобань дає можливість відчувати позитивні емоції, почувати себе самодостатньою людиною, яка успішно самореалізується у житті.

9. Сприяють розвитку в студентів вираженої схильності до маніпулювання особистісні властивості, зокрема маскулінність, емоційна відчуженість і тривожність. Маскулінність виявляє тісний зв'язок із орієнтацією на матеріальні цінності та цінності свого престижу. Високий рівень особистісної тривожності спричинює розвиток в юнацької молоді схильності до маніпулювання, тобто використання маніпулятивного впливу щодо інших пов'язане із почуттям загрози зі сторони оточуючих. У ставленні до інших людей студенти-маніпулятори проявляють підозріливість і схильність до осудження. Ми пояснюємо дане маніпулювання як прояв захисної

поведінкової стратегії, метою якої є допомага маніпуляторам контролювати соціальне оточення та можливість почуватися в безпеці.

Висока схильність студентів до маніпулятивної поведінки спричинена емоційною відчуженістю. Емоційна відчуженість, в свою яергу, провокує в партнера по спілкуванню відповідну недовіру та небажання до подальшої взаємодії.. Труднощі у спілкуванні можуть детермінувати використання людиною прихованого психологічного впливу для того, щоб підвищити ефективність взаємодії. Однак, будучи за своєю суттю суб'єкт-об'єктними, такі взаємини ще більше утруднюють міжособистісну взаємодію, сприяють зростанню відчуженості та роблять неможливим справжній діалог. Тенденції до уникнення емоційно близьких взаємовідносин, контролю інших, порушення соціальних норм постають чинниками високої схильності особистості до психологічного маніпулювання. Таким чином, міжособистісна взаємодія юнаків з вираженою схильністю до маніпулювання виступає неповноцінною і деструктивною щодо соціального оточення.

10. Низький рівень схильності до маніпулювання спричинений такими чинниками, як високе самоприйняття, гнучкість, толерантність, відповідальність, соціалізованість студентської молоді, та їхня орієнтація на емоційну близькість у процесі міжособистісній взаємодії. При опорі на вказані детермінанти, слід розробляти програми з метою профілактичного та корекційного психологічного втручання, щоб стримати розвиток або знизити виражений рівень схильності майбутніх фахівців до маніпулятивної поведінки.

Подальші перспективи для дослідження можуть бути спрямовані на вивчення проблеми соціально-психологічних детермінант схильності студентів до маніпулювання іншими, зокрема, сімейних та родинних чинників розвитку маніпулятивної поведінки. Отримані результати дадуть основу для розробки програм психологічної корекції та профілактики вираженої схильності майбутніх фахівців до маніпулювання, що значною мірою посилить ефективність психокорекційного та психопрофілактичного впливу психологів освітніх закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баклюков О.О. Міжособистісні маніпуляції як засіб впливу на людей. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника*. Вип. 10. Ч. 2. Івано-Франківськ: Плай, 2005. С. 97–102.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003. 280с.
3. Бех І.Д. Технологія інтимно-особистісного спілкування. *Педагогіка і психологія*. 2003. № 1. С. 17–29.
4. Білокінь І. Політичні події кінця 2004 року і соціально-політичні настановлення молоді. *Соціальна психологія*. 2005. № 4 (12). С. 21–31.
5. Булах І.С. Долинська Л.В. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів. Навчально-методичний посібник. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. 114 с.
6. Васютинський В. Міжособова взаємодія в концепціях сучасних українських психологів. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2005. № 1. С.101–105.
7. Вільгрубе С.О. Рогозіна М.Ю. Гендерні відмінності маніпулятивної поведінки студентів. *Збірник наукових праць КПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології імені Костюка НАПН України*, 2013. Вип.29. С.36-45.
8. Волинець Н.В. Психологічні механізми виявлення та протидії маніпулятивним намірам студентів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: спец 19.00.05 «Соціальна психологія». Київ, 2008. 22 с.
9. Волинець Н.В. Ворначева Т.Р. Особливості впливу маніпуляцій у спілкуванні викладачів та студентів у навчальному процесі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. Збірник наукових праць СНУ ім. В. Даля. 2007. № 1 (17). С. 36–42.
10. Волинець Н.В. Механізм позитивної протидії маніпулятивним намірам. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту

психології ім.. Г. С. Костюка АПН України / за ред. акад. С.Д. Максименка. К.: «Логос», 2007. Т.7. Вип. 11. С. 90–96.

11. Волинець П.П. Критерії прихованого психологічного впливу. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. акад. С.Д. Максименка. К.: «Логос», 2010. Т.7. Екологічна психологія. Вип.22. С. 15–20.*

12. Гобод І.Ю. Психологічні особливості саморозуміння людей, схильних до маніпуляції. *Актуальні проблеми психології: Том 2. Психологічна герменевтика / За ред.. Н.В.Чепелевої. К., 2001. Вип.1. С. 122–126.*

13. Гобод І.Ю. Психологічні особливості маніпуляційної поведінки особистості. *Збірник наукових праць Інституту психології ім.. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. К., 2005. Т. VII. Вип.7. С. 88-96.*

14. Грабовська С.Л. Равчина Т.В. Конфлікти без насильства. Посібник / за ред. Ю.Р. Шведа. Львів : Фонд «Європа – Україна», 2001. 193с.

15. Гребінь Н.В. Психологічні особливості реагування особистості на маніпулятивну техніку „Нога в дверях». *Вісник Львівського університету. Філософські науки. 2007. Вип. 10. С. 342–353.*

16. Гребінь Н.В. Соціально-психологічні установки осіб із тенденцією до маніпулятивної поведінки. *Тези звітної наукової конференції філософського факультету. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. С 205–209.*

17. Гребінь Н.В. Мотиваційні установки осіб із схильністю до маніпулювання у міжособистісних стосунках. *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім.. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип..4. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С.39–48.*

18. Гребінь Н.В. Грабовська С.Л. Ціннісно-орієнтаційна сфера осіб із схильністю до маніпулювання у міжособистісних стосунках. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського*

національного університету ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип.10. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С.159–168.

19. Гребінь Н.В. Людина – маніпулятор родом із дитинства. *Дитячі ігри – забави дорослих: психотерапія життєвих сценаріїв* Матеріали наук.-практ. конф.. Львів, 2009. С.15–17.

20. Гребінь Н.В. Ціннісно-орієнтаційна сфера осіб із схильністю до маніпулювання у міжособистісних стосунках. *Становлення цінностей у психічному вимірі соціального буття особистості. Соціальна мужність як цінність*: матеріали міжнародної конференції/ за ред. С.Д. Максименка, Л.В. Романюк, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С.159–168.

21. Гребінь Н.В. Поняття маніпуляції як різновиду прихованого психологічного впливу. *Тези звітної наукової конференції філософського факультету*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. Вип.7. С. 295–299.

22. Гребінь Н.В. Ціннісно-мотиваційні особливості професійної соціалізації студентів-психологів, схильних до маніпуляції у міжособистісних стосунках. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т.ХІІІ, част.3. К, 2011. С.109–115.

23. Гребінь Н.В. Зміст маніпуляції як різновиду прихованого психологічного впливу. *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/ За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип.21. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. С.80–93.

24. Гребінь Н.В. Чинники схильності особистості до маніпуляції у міжособовій взаємодії. Теоретичний аспект. *Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*: Збірник наукових праць. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. № 1 (46). С. 82–89.

25. Гребінь Н.В. Психологічні особливості студентської молоді, схильної до маніпуляції у міжособовій взаємодії. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. Український науковий журнал*. 2015. №1. С. 55–65.

26. Гребінь Н.В. Психологічні чинники схильності студентської молоді до маніпулювання у міжособистісній взаємодії: дис.... к. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Львівський національний університет імені Івана Франка. Л., 2016. 284 с.

27. Грішко-Дунаєвська В.А. Основні підходи до вивчення проблеми взаємодії в науково-психологічній літературі. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*. 2015. № 1. С. 56–69.

28. Гуменюк О.Є. Психологія впливу. Тернопіль.: Економічна думка, 2003. 304 с.

29. Гуменюк О. Концепції психологічного впливу в сучасній психології: загальна психологія. Психологія і суспільство: *Науково-економічний та соціально-психологічний часопис*. 2003. №1. С. 34–89.

30. Донченко О.А. Татенко В.О. Титаренко Т.М. Основи соціальної психології: навч. посібник / [за ред. М.М. Слюсаревського]. К.: Міленіум, 2008. 495 с.

31. Дуткевич Т.В., Савіцька О.В. Навчально-дослідницькі завдання з психології освіти: навчально-методичний посібник. К.: ТОВ «КНТ», 2024. 342 с.

32. Кириленко Т.С. Льошенко О.А. Самоаналіз емоційних переживань як вияв емоційної компетентності особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. Вип.18. С.146–152.

33. Кириленко Т.С. Пошук гармонії: емоційні переживання та стани особистості (вчинково-орієнтований підхід) [Текст]: монографія. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К. : Київський університет, 2004. 101 с.

34. Киричук О.В. Проблеми психології педагогічної взаємодії. *Психологія: республік. наук.-метод. зб.* / [під ред. О.В. Киричука]. К., 1991. С. 3–12.
35. Кожушко С.П. Навчання професійної взаємодії студентів-психологів з використанням проектної технології. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_30
36. Кожушко С.П. Взаємодія як філософське й психологічне поняття. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2013. № 4. С.261–267.
37. Кочубейник О.М. Комунікативний простір соціальної проблеми: ризики неефективності соціального діалогу. *Психологічні науки: проблеми та здобутки*. Вип.5. 2015. С.82–97
38. Кочубейник О.М. Архітектура соціального діалогу: проекція в дискурсивний вимір. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : зб. ст. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Київ, 2015. С. 13-23.
39. Кручек В.А., Дзюба А. І. Предметна діяльність та спілкування як форми взаємодії. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. К., 2011. Вип. 159: Серія: Педагогіка. Психологія. Філософія, Ч. 4. С. 248–254.
40. Кучманич І.М. Сіра К.Ю. Взаємозв'язок зрілості особистості з усвідомленістю факту батьківства. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Серія: Психологічні науки. 2004. Вип. 2.13. С. 102–107.
41. Литвинчук О.М. Маніпуляції в педагогічному спілкуванні: технологічний аспект. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2008. Т.12 : Проблеми психології творчості. Вип. 5. С. 96-105.
42. Литвинчук О.М. Деструктивні аспекти маніпулятивного впливу вчителя на особистість учнів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*:

збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Т.IX. Ч.3. К., 2007 С. 187-192.

43. Лісовський П.М. Маніпуляція свідомістю: сутність, структура, механізм у сучасному трансформаційному суспільстві (соціально-філософський аналіз). К.: Видавництво Національного педагогічного ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2006. 200с.

44. Лозниця С. Маніпуляція свідомістю: історико-культурні засади. *Філософська думка*. 2008. №1. С.142 – 155.

45. Мерзлякова О.Л. Як не потрапити на гачок маніпулятора : Програма занять для молоді. *Бібліотека Шкільного світу. Українська мова та література*. 2010. № 4. С. 3– 118.

46. Мерзлякова О.Л. Профілактика психологічної маніпуляції і контролю свідомості. *Практична психологія та соціальна робота*: Науково-практичний освітньо-методичний журнал. 2009. № 10. С. 26–38.

47. Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса URL:

https://stud.com.ua/17007/menedzhment/metodika_diaagnostiki_osobistosti_motivatsiyu_uspihu_elersa

48. Методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса URL:
https://stud.com.ua/17007/menedzhment/metodika_diaagnostiki_osobistosti_motivatsiyu_uspihu_elersa

49. Місніченко О.В. Маніпуляція «людиною маси»: філософсько-культурологічний аналіз: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.04. Х.: Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна, 2008. 21с.

50. Москаленко А.П. Кобзін Д.О. Професійна адаптація працівників ОВС: [методичні рекомендації / за заг. ред. проф. В.О. Соболева]. Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. 70 с.

51. Москаленко В.В. Психологія соціального впливу [Навч. Пос.]. К.: Центр учбової літератури, 2007. 448 с.

52. Москаленко О.В. Розвиток ціннісно-смислової сфери у майбутніх фахівців технічного профілю: дис...канд. психол. наук: 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка, 2015. 198 с.

53. Нога В.Ф. Психологічний захист від маніпулювання як важлива складова комунікативної компетентності фахівця суб'єкт-суб'єктних відносин. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: збірник наукових праць* / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2008. Сер. 12 : Психологічні науки. Вип. 21 (45). С. 17–23.

54. Основи психології: Підруч. для студ. вищ. закл. освіти / О.В. Киричук, В.А. Роменець, В.О. Татенко, І.П. Маноха, В.М. Пискун, Т.С. Кириленко, Т.М. Титаренко. К.: Либідь, 1999. 632 с.

55. Панчук Н. П., Мала С. Ю. Теоретичні аспекти проблеми маніпуляції як предмету соціально-психологічного аналізу. *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців: Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2025 р.* / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2025. С.102-106. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9586>

56. Панчук Н.П. Психологічна діагностика професійної придатності фахівця: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2019. 130 с.

57. Пелехатий О.М. Соціально-психологічні особливості маніпулятивної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу. *Соціальна психологія*. 2005. № 6 (14). С.133–143.

58. Пелехатий О.М. Маніпулятивні впливи у взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : зб. ст. / Ін-т соц. та політ. психології АПН України. Київ, 2007. Вип. 15 (18). С. 126–141.

59. Пелехатий О.М. Зв'язок макіавеллізму та маніпулятивної поведінки з груповою динамікою студентської групи. *Науковий часопис Національного*

педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: [зб.наук. пр.]/ Нац.пед.ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. Сер.12 : Психологічні науки, Вип.31 (55). С. 224–237.

60. Пелехатий О.М. Макіавеллізм і маніпулятивна взаємодія у стосунках студентів та викладачів. *Психологія і суспільство*. 2010. №3. С. 176–185.

61. Петрушенко В.Л. Етика та естетика : навч. посібн. Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. 180 с.

62. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: навчальний посібник для магістрантів і аспірантів. К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. 320с.

63. Помиткін Е. О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді : автореф. дис.... доктора психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». НПУ ім. М. П. Драгоманова. К., 2009. 44 с.

64. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.

65. Порохня Л.А. Вплив суб'єкт-суб'єктної взаємодії як педагогічна умова формування готовності майбутнього вчителя. *Педагогіка та психологія : зб. наук. пр.* 2011. Вип. 40. С. 86–91.

66. Прокоф'єва О.О. Психологічні умови апобігання маніпулятивним міжособистісним стосункам у юнацькому віці: автореф. дис.. ...канд.. психол. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2010. 20с.

67. Прокоф'єва О.О. Класифікація учасників маніпулятивних міжособистісних стосунків у юнацькому віці. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології ім.. Г. С. Костюка / За ред. С.Д. Максименка.* К.: Гнозис, 2010. Т.ХІІ. Част.2. С. 229–240.

68. Прокоф'єва О.О. Маніпулятивні міжособистісні стосунки як особистісна проблема [наук. метод. зб. матеріалів VIII науково практичної конференції, Вінниця 9-10 квітня 2008 р.]. Вінниця: ПП «Едельвейс и К», 2008. С. 110 –112.

69. Прокоф'єва О.О. Юнаки як суб'єкти маніпулятивних міжособистісних стосунків. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 6. Ч. 2. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. С. 194–203.
70. Роменець В.А. Психологія творчості. К.: Либідь, 2001. 288 с.
71. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / За заг. ред. В. О. Татенка. К.: Либідь, 2006. С. 11–36.
72. Роменець В.А. Маноха І.П. Історія психології ХХ століття. К.: Либідь, 1998. 992 с.
73. Сайтарли І.А. Культура міжособистісних стосунків: [навч. посіб.]. К.: Академвидав, 2007. 240 с.
74. Самборська О.В. Соціально-психологічні механізми переконуючого впливу: дис. канд. психол. наук: 19.00.05. Київський ун-т ім. Т. Шевченка. К., 1997. 190 с.
75. Татенко В.О. Психологія впливу: суб'єктна парадигма. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*: зб. статей. К.: Сталь, 2000. Вип. 3 (6). С. 3 – 18.
76. Татенко В.О. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину. *Соціальна психологія*. 2003. №1. С. 60 – 72.
77. Татенко В.О. Соціально-психологічні механізми впливу: від аналізу до синтезу [Електронний ресурс]. URL: <http://politicon.iatp.org.ua/tm/tatenkovpluvsp.Htm> . (3 квіт. 2014)
78. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології. *Соціальна психологія*. 2006. № 1(15). С. 3–13.
79. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / за заг. ред. В.О. Татенка. К.: Либідь, 2006. С. 316–358.

80. Татенко В.О. Соціальна психологія впливу: [монографія]. К.: Міленіум, 2008. 216 с.
81. Терещенко Кіра, Івкін Володимир. Тренінг розвитку толерантності до невизначеності як детермінанти забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. № 2 (32). 2024. С.108-118.
82. Тренінг особистісного зростання: навчальний посібник / уклад. Н.М. Дідик. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. 106 с.
83. Слободянюк І. А. Тренінг партнерського спілкування. К.: Навчально-метод. центр «Консорціум із удосконалення менеджментосвіти в Україні», 2010. 48 с
84. Чаплак Я.В. Кирилецька Л. Радомська Ю. Теоретико-методологічний аналіз поняття психологічного впливу в науковій психології. [Електроний ресурс]. URL: http://www.rusnauka.com/8_DN_2011/Psihologia/2_82130.doc.htm
5
85. Проблеми психологічної герменевтики: [монографія / Ін-т психології ім.. Г.С. Костюка АПН України / за ред. Н.В. Чепелевої]. К.: Міленіум, 2004. 273 с.
86. Федорчук В.М. Соціально-психологічний тренінг «Розвиток комунікативної компетентності викладача»: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003. 240 с.
87. Штепа О.С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг: [Монографія]. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 232 с.
88. Braiker H.B. Whos Pulling Your Strings? How to Break The Cycle of Manipulation. McGraw-Hill, 2004. 256 p.
89. Christie R. Geis F. Studies in machiavellianism . New York: Academic Press, 1970. 415 p.
90. Geis F.L. Moon T. Machiavellianism and deception. *J. Pers. and Soc. Psychol.* 1981. Vol. 41 (4). P. 766 – 775.

91. Kahneman D. Tversky A. Prospect theory: An analysis of decision underrisk. *Econometrica*. 1979. №47. P.263–291.
92. Kelman H.C. Compliance, indentification, and internalization: Three processes of opinion change. *Jourmafl of Conflict Recolution*. 1958. Vol. 2. P. 51 – 60.
93. Lentz J.D. Effective handling of manipulative persons. Thomas, 1989. 100 p.
94. Proto L. Who's pulling your strings? How to stop being manipulated by your own personalities. Wellingborough: Thorsons, 1989. 144p.
95. Rudinow J. Manipulation. *Ethics*. 1978. Vol. 88. P. 338–347.
96. Snyder M. Cunningham M. R. To comply or not to comply: Testing the self-perseption explanation of the Foot–in–the–door phenomenon. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1975. № 31. P. 64–67.
97. Walter S.G. Cookie S.W. Wywieranie wplywu przez grupy. Gdansk: DNT, 2007. 232 s.
98. Zuckerman M. O'Loughlin R.E. Narcissism and well-being: A longitudinal perspective. *European Journal of Social Psychology*. 2009. Vol. 39. Issue 6. P. 957–972.